

STURM LÁSZLÓ

Hornyik Miklós: Fénykörben

MASSZI KIADÓ, 2008

A főként esszéket, kritikákat és (a szerző által készített) interjúkat tartalmazó *Fénykörben* legkorábbi írásai a hatvanas években, a legutóbbi 2008-ban keletkezett. Tehát jó négy évtizedes pályára nyújt rálátást a kötet, még akkor is, ha Hornyik munkásságának csak egy töredékét jelentik az itt közölt írások. És ráadásul az időbeli tágasságra ott van még a tematika változatossága. Elismerten jelentős írók (Karinthy, Tamási, Németh László, Füst Milán, Örkény, Mészöly, Márai) mellett a szerző figyelmet fordít az elfeledett értékekre (például a Sebők–Sas szerzőpáros *Macskó úr történeteire*, Heltai szürrealisztikus regényére, Karinthy „elfeledett remeklésére”, Csáth cikkeire), hol egy művet elemez, hol egy életművet, az irodalomból kitekint más művészetek és a nemzetkarakterológiai filozófia felé (Latinovitsról és Illés Árpád festészetéről, illetve Joó Tiborról szólva), a XX. századból Petőfi fölfedezett kéziratát bevezetve átrándul a XIX. századba (és ott is jól kiismeri magát), majd kommentálja a szenzációs kézirat kiadásának egy jellemző mozzanatát (vagyis hogy Magyar Bálint miniszter nem talált keretet a kiadás támogatására, miközben a „nyilatkozatai szerint magyargyűlölő Elie Wiesel életútját” megőrkítő videokazettát el tudta juttatni minden magyar iskolába), nyílt levélben szólítja föl Alexa Károlyt a XX. század magyar irodalomtörténetének megírására, és többször vitába száll a régi és az újabb manipulatív szellem képviselőivel Agárdi Pétertől a többek között Konrád

György nevével fémjelzett „új magyarországi gondolatrendőrségig” (egyetértéssel idézve Somogyi Győző sarkított véleményét: „a marxizmus és a liberális demokrácia világnézete azonos”).

Az évtizedek és témák távolságán át mégis meglepő egységbe állnak össze a kötet írásai. Végig jellemző az érték és a silányság, a valódiság és az álság határozott szétválogatása és a mindezt megalapozó s kinyilvánító szakmai felkészültség, illetve világos tárgyilagoság és aforisztikus egyben látás. Ahogy annak idején nem tudta a délvidéki Hornyikot elbódítani a jugoszlávizmus kifinomult propagandája, úgy a posztmodern fásultsága sem talál rajta fogást, sőt inkább fölszítja harci kedvét. Így folyamatosan tanúsítja, amit Kiss Ferenc írt egykori és most a fülszövegre is fölkerült kritikájában: „a szaktudományos hitelesség és a természetes emberi viszony és ennek hagyományosan pontos kifejezése ma is többet mondhat a műről, mint bármely tolvajnyelv.”

Az idézet kulcsfogalma a „természetes emberi viszony”, hiszen ez ad értelmet a másik kettőnek is. Vagyis Hornyik nem egy absztrakt fórum (például irodalomelméleti dogma, ideológiai kívánalom) elé terjeszti, hanem a személyiség, saját személyisége érintettségén mérlegeli a művek valódi súlyát. (A normális belső arányait megőrzött és nem az egyoldalúvá, elvonttá – például „szaktudományossá” – zsugorított személyiség tekintetével méri föl tárgyát.)

Mit is jelent mindez a gyakorlatban (hiszen programként megfogalmazva maga sem lenne több elvonatkoztatásnál)? Jelenti főként a szakterminológián túlmutató hagyományos kifejezések visszatérését, középpontba állítását. Ilyen kifejezés a „lelki sajátosság”, amelyről az *Álmokháza* kapcsán beszél

(Kassákot idézve) a szerző: „A jelenkori irodalomtudomány túlságosan belefeledkezett önmagába, túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít az öntükröző jellegű írásmódnak és a jelentésteremtő, önalkotó nyelv bonyodalmainak, s gyanakodva fogad minden, »lelki sajátosságokra« utaló megnyilatkozást; abból az óvatos megfontolásból indul ki, hogy mindaz, ami nem fér bele a fogalomkészletébe, gyakorlatilag nem létezik.” Nem annyira a kifejezés aktuális polémikus éle a fontos itt, lényegesebb két másik dolog (amelyek persze majd a sikeres polémiát is lehetővé teszik). Az egyik, hogy – Kassákot idézve – hagyományt újít föl (és az sem véletlen, hogy saját hagyományt – hiszen talán nemcsak a szépirodalomra igaz: „Az irodalomtörténetek tanúsága szerint a jelentős írók művét nemzeti irodalmuk táplálja elsősorban”). A másik, hogy a lelket emlegetve visszatér az ősi, az ember összetettségét és egyben rendjét hangsúlyozó fogalomhasználathoz, és a testi és szellemi közti összekötő mozzanat révén a személyiség egységét – és középpontját? – emeli ki. Azt a részt nevezi meg, amely átélhető harmóniát teremt a testetlen elvek, hitek, értékek és a test, a zsigeriség között. Amely megragadhatóvá teszi a különben megragadhatatlant. És amely a műalkotás hatásmechanizmusában is kulcsszerepet kap: „A proletár világlátás képeit József Attila világviszonylatban is egyedülálló lírai egyetemességgel fogalmazta meg, ha valaki, akkor ő váltott lelkivé eszmei tartalmakat.” A harmonikus személyiség tehát ezért játszik főszerepet a művészeti alkotásokkal való szembesülésben – és fordítva: a mű ezért ilyen nélkülözhetetlen az ép ember számára –, mert lényegük, a harmonikus összetett-

ség, azonos. Azonosságuk és létük is titokzatos: „Az irodalom nem politikai rögeszmék és nem egyedi lelki finomságok összessége, s nem csupán stilisztikai példatár kezdőknek és haladóknak. Az emberi lényegről mond el valamit – segédfogalmainkkal csak egy-egy vonása írható le.” Illés Árpádot és Weörs Sándort idézve ugyanezt a dinamikus rendet láttatja meg Hornyik a természet világában. A társadalmi és kulturális élet zavarodottságát pedig mint a személyiség belső erejének szétesését írja le, amikor – Márairól szólva – „a XX. század legnagyobb betegségét” „lelki anarchiaként” jellemzi. (A Márai-féle ellenszert pedig az európai kultúra felújított értékrendjében találja meg.)

A lélek keresésével könnyen összehangba hozhatóak és hosszan sorolhatóak még a világnép fölfejtéséhez ugyancsak jó kiindulópontot nyújtó értékek: az otthon utáni vágy („Mackó úrék tehát tudják azt, [...] hogy nemcsak utak és fogadók, igazi otthonok is vannak valahol a világon”), a történet „hitelessége” (*Egy elfeledett Karinty-remeklés*), a filológiai rendteremtés (*Petőfi elveszett kézirat*), a „felelősség” (*A „felperzselt föld” zsoldosai*). Mind ugyanarra mutatnak a saját területükön. A lélek, az otthon, a hitelesség, a rend, a közösségtudat felé. Vagyis: a méltóbb élet, a saját hovatartozásával számot vető ember és művészet felé.

Mivel az ember nem képzelhető el környezete, közössége nélkül, a magyar irodalom mai értelmezője is akkor jár el helyesen, ha „a műalkotást, nagy elődei példájára, nem szigeteli el a maga természetes közegétől: a magyar társadalom életétől”. A személyiség rétegeinek mindegyikét *arányosan* megszólítani-leképezni tudó alkotás, illetve

összirdalom eszménye hajtja a szerzőt az elfeledett értékek fölmutatása irányába is, az így föltárt jelenségeket azonban mindig rangjukon kezeli: Karinthy novellája esetében a remekmű, Heltai esetében a jó könyv, Csáth kései írásaiban a pusztá kortörténeti dokumentum ez a rang. (A „jó” ebben a vonatkozásban szakszóvá válik Hornyiknál: Örkenytről szólva fejtegeti majd nagy író és jó író különbségét.) Az újrafelfedezések szintén nyilvánvaló célja, hogy a kritikai élet évtizedes torzulásai révén csupán félig-meddig és sokszor manipulatíván kialakult kánont itt-ott helyreigazítsa.

A személyes tétet kéri számon a kritikán is: „Nemcsak verset és regényt, átélés nélkül kritikát sem érdemes írni.” (Mellesleg itt egy újabb fogalom – az „átélés” –, amelyet ez a szemlélet visszanyer az irodalomról való gondolkodás számára.) Innen, a személyes fedezet hiányából, a klisészerűségből ered a leggyakrabban hangoztatott kifogás, egyben az összes irodalmi bűn közös nevezője: „az irodalomnak s a művészeteknek egyetlenegy, mélyen válságos állapota ismeretes csupán: az epigonizmus” – fogalmaz általánosítva. Konkrétan pedig például az *Álmokháza* egy „sekélyes hasonlata” kapcsán hívja föl a figyelmet a mégoly rokonszenves regényben is – ritkán – előforduló „elkeserítő közhelyekre”.

Viszonylag sokat foglalkozik Hornyik a szürrealizmushoz köthető jelenségekkel, részben vélhetőleg a korabeli strukturalizmusdivat túlracionálisztásának ellenhatásaképpen. A műnemi (*József Attila képvilága és a modern magyar próza*), sőt a művészeti ágak közötti határokon áttörő magatartásban pedig (Tamási regénye kap-

csán hívja föl a figyelmet, hogy az *Ábel a rengetegben* egy évben jelent meg Kodály *Székely fonójával*) a túlzott szakosodáson túltekintő érzékenység fejlődik ki.

Ilyen irodalomszemlélettel mit tehetne manapság? Egyrészt belekényszerül a sztáirodalom(szemlélet) elleni felállásba. Ez nem azért szomorú, mintha rossz oldalra kerülne, hanem mert evidenciák sulykolására pazarlódik el az energiák egy része. És hiába tisztázza a gyengébbek kedvéért: „Az idegen szép – hallottuk unos-untalan, holott idegennek lenni nem esztétikai kérdés, az idegen az, aminek nevezzük: idegen. Aki a matematikai valószínűség-számítás szerint csúnya, ellenszenves és visszataszító is lehet – idegenje válogatja” – vagy: „a magyar nyelvű irodalom jelesebb művelői úgy tartják: az írónak nem népnemzetben kell gondolkodnia, éppen elegendő, ha alanyban-állítmányban gondolkodik. [...] E szűklátókörűségről csak annyit, hogy a »nép-nemzetben« és az »alanyban-állítmányban« való gondolkodás egyáltalán nem rekeszti ki, ellenkezőleg, feltételezi egymást. Nincs emberi közösségtől elvonatkoztatható irodalom sem.” A média, a bárgyúság és a sznobizmus nem erre figyel föl egyelőre. Hanem kikre? Hornyik nem rest néven nevezni és minősíteni: „Konrád György, Eörsi István, Kornis Mihály, Tamás Gáspár Miklós, Esterházy és György Péter, Ungvári Tamás, Kertész Imre és követőik” kapcsán beszél „balkáni stílusú provokációról” és „magyarelles otrombaságról”. (Képzeljük el Hornyikot egy pillanatra, mielőtt mindezt papírra vetette. Már hallja a fölényes kioktatást: indulatos, részértéket az értéktelennel összemósó, személyeskedő, szélsőséges. De azt sehogy sem

hallja, hogy hamis. Márpedig csak ez lenne a cáfolat. Hiszen az igazság is lehet indulatos, árnyalatlan, személyeskedő és szélsőséges. Így hát ír tovább...)

Másrészt a szerző keresi és szolgálja a maga közösségét. Bízik az együtt-Sgondolkodás, a feladatmegosztás és az együttes fellépés erejében. Van, akit irodalomtörténet írására buzdít, van, akit meginterjúvol, közli Vekerdi László vele vitázó cikkét, a függelékben Kolozsvári Papp László egykori tárcáját népszerűsíti (az Írószövetséget szétverni akarók felsülésétől). A másokra irányított figyelem rokonszenves visszafogottságról tesz tanúbizonyságot, ugyanakkor logikusan következik abból az irodalmári szerepfelfogásból, amit Domokos Mátyásról szólva fogalmaz meg, de magára Hornyikra is vonatkoztatható: a „közvetítő szolgálat” eszményéből. Nemcsak a művek, hanem a szellemiség és a közösség értékeiben osztozó társak felé is irányul ez a közvetítés, megint csak érzékeltetve, hogy a művek a saját közegükkel fennálló szerves kapcsolatban léteznek csupán. Óhatatlan tehát, hogy az irodalmár, miközben a művek és a társak felé tereli az olvasót, „lépten-nyomon [...] nemzeti sorskérdéseinkbe ütközik”.